

HADİS RIVÂYETİ VE ÖĞRETİMİ KARŞILIĞINDA ÜCRET ALMA HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

Selahattin AYDEMİR*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Temmuz 2020, **Kabul Tarihi:** 23 Eylül 2020, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2020, **Atf:** Aydemir, Selahattin. "İmam Mâtürîdî'nin Risâle Fî Mâ Lâ Yecûzû'l-Vakfu 'Aleyh Adlı Risâlesinin İncelenmesi Ve Değerlendirilmesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (Eylül 2020): 1099-1129.

<https://doi.org/10.33415/daad.762419>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 July 2020, **Accepted:** 23 September 2020, **Published:** 30 September 2020, **Cite as:** Aydemir, Selahattin. "Deliberations over Receiving Pay in Exchange for Hadîth Narration and Teaching". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 20/2 (September 2020): 1099-1129.

<https://doi.org/10.33415/daad.762419>



Öz

İlk vahyi "Oku!" emr-i ilâhî ile insanlığa önemli bir mesaj veren İslâm'ın şiarını içselleştiren Müslümanlar *yaşayan Kur'ân*, *üsve-i hasene* ve *numune-i imtisal* olan Hz. Peygamber'in tasarruflarını öğrenme ve öğretmeye dair üst düzeyde hassasiyet göstermişlerdir. Yine hadîsin dindeki konumu sebebiyle fitnelerin vuku bulması sonrası cerh-ta'dîl âlimleri hadîs usûlü alanında râvîler hakkında ayrıntı kabul edilebilecek bazı bilgilere dahi ulaşarak rivâyette gösterdikleri titizlik, hadîsi naklî ilimler arasında seçkin bir konuma yerleştirmişlerdir. Dinin ikinci kaynağı olan hadîsin isnâd ve mervîsine gösterilen duyarlılıklar arasında rivâyet karşılığında ücret alan râvî ve muhaddislerin durumu da tartışılmıştır. Bunun yanında hadîsin sahâbeden günümüze kadar ulaşmasını sağlayan zincir halkalarını oluşturan neslin kendi içinde veya nesiller arasında rivâyet karşılığında ücret alma konusunda farklı görüşlerin olup olmadığı varsa bunda zaman ve mekâna bağlı şartların veya hadîs ilminin meslek haline gelmesinin etkilerini incelemek gerekmektedir. Hadîs rivâyeti karşılığında ücret alma hususunda tarihî süreçte görülebilecek değişimin geçirdiği aşamalar toplumun canlı ve dinamik yapısının tesiriyle siyasî ve fikrî

* Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, selarayd@yahoo.com.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-8102-7405>

hareketlerin hadîs ilmi ve usûlü alanındaki etkilerine de delalet eder. Bundan dolayı hadîs rivâyeti ve öğretimi karşılığı maddî imkân elde etmenin kapsam ve niteliği farklı boyutlarıyla ele alınarak İslâm eğitim geleneğinde geçirdiği merhaleler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Râvî, Rivâyet, Ücret, Cerh-Ta'dîl.

Deliberations over Receiving Pay in Exchange for Ḥadīth Narration and Teaching

Abstract

Muslims who internalize the symbols of Islam which gives an important message to humanity with its first divine order and revelation "Read", have showed a high level of sensitivity about learning and teaching the conducts of The Prophet who is living *Qur'an, a good example and paradigm*. Further, following the eruption of conflicts due to the position of ḥadīth within the religion, the scholars of al-jarh and al-ta'dil have placed ḥadīths in a distinguished place in the field of narrative sciences thanks to their meticulousness in narrations by even gaining access to some very detailed information related to narrators in the field of ḥadīth methodology. The situation of narrators and ḥadīth scholars who receive pay in exchange for narrations has been discussed amid the sensitivity showed towards the sanad and text of the ḥadīth as the second source of religion. Furthermore, it needs to be analysed if there are different views about receiving pay between generations or among the generation that makes the links of chain which has enabled ḥadīths to come over to us, and if there are any, it is necessary to examine the effects of time and place-related conditions or the process of science of ḥadīth becoming a profession. The stages of the change that could be seen in the historical process regarding receiving pay in exchange for the ḥadīth narration also signifies the effects of political and intellectual movements in the field of ḥadīth science and methodology with the impact of the lively and dynamic structure of the society. For this reason, by means of handling the scope and quality of receiving pay in exchange for ḥadīth narration and teaching in various aspects, it is aimed for specifying the stages it has undergone within the tradition of Islamic education.

Keywords: Ḥadīths, Narrator, Narration, Pay, al-Jarh and al-Ta'dil.

Giriş

İslâm'da talim ve terbiye ile âlim ve talebenin faziletine dair Kur'ân ve hadîslerde pek çok delil bulmak mümkündür. Bunlar arasında ilk vahyin oku olması,¹ kaleme ve yazıya yemin edilmesi,² bilenlerle bilmeyenlerin bir olmaması,³ kitap ve hikmeti öğretecek elçi gönderilmesi,⁴ ilmin artırılması duâsı,⁵ ilim ehline sorun buyruğu⁶ ve eğitilmiş hayvanın yakaladığı avın yenmesi⁷ âyetleri öne çıkmaktadır. Hadîs kaynaklarında *kitâbü'l-*

¹ el-Alak 96/1.

² el-Kalem 68/1.

³ ez-Zümer 39/9.

⁴ el-Bakara 2/129.

⁵ Tâhâ 20/114.

⁶ en-Nahl 16/43.

⁷ el-Mâide 5/4.

ilm gibi müstakil başlıklar yanında âlimlerin peygamberlerin varisleri olduğu, ilim yolculuğunun cennet yolunu kolaylaştırdığı, Allah'ın hayır dilediği kişiyi dinde fakih kıldığını belirten rivâyetler⁸ ve dünyada belki ilk olan Bedir esirlerinin okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılması İslâm'da eğitim ve öğretime verilen ehemmiyetin sadece birkaç örneğidir. “*Ümmî bir topluluğuz. Hesabı da yazıyı da bilmeyiz.*”⁹ hadîsi cahiliye Arabının bulunduğu ilmî seviyeye işaret ederken nassın ilme verdiği önemi gösteren yukarıdaki delillerle İslâm, ilmin asıl olması gereken özel yerini göstermektedir. İlim tarihi açısından dönüm noktası olabilecek bu değişim, ilim ve irfan yolunda İslâmî anlayışın temellerine delâlet eder. Bu yüzden ilmin farkındalığına varan sahâbe arasında örneğin Hz. Ömer'in komşusuyla nöbetleşe Hz. Peygamber'i takip etmesi veya ashâbın başlarında kuş varmış gibi dikkat kesilmeleri ya da sahâbenin öğrendiklerini unutmama adına kendi aralarında müzakere yöntemini geliştirmesi bu duyarlılığın toplumda yerleştiğini gösterir.¹⁰ İlahî mesajlarda ilmin önemi yanında onun aktarılması ve yayılmasında önemli yeri olan habercilere de bizzat dikkat çekilmiştir.¹¹ Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in rivâyette istişhâd uygulamasını gerçekleştirmesi pratikte râvîye gösterilen titizliğe işaret eder. Ayrıca bu dönemde hadîsin rivâyetinde maddî bir beklenti olmadan hatta görev bilincine varan bir anlayışla başka râvîlere nakletme hâkimdi.¹² Râvî ve mervînin önemine işaret eden bu ilk uygulamalar doğrultusunda usûl geliştiren hadîs âlimleri râvînin rivâyeti karşılığında ücret alma meselesinde de hassas olmuşlardır. Ancak zamanla müteakdim ve müteahhir hadîs ve usûl âlimleri arasında hadîslerin rivâyeti karşılığında ücret alma noktasında ihtilaflar çıkmış ve çeşitli delillere dayanarak farklı görüşler teşekkül etmiştir.

Hayatın dinamik yapısı pek çok alanda önemli değişikliklere yol açtığı gibi dinî eğitim ve öğretim de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Hz. Pey-

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Kâhire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1400/1980), “Kitâbü'l-ilm”, 10.

⁹ Buhârî, “Savm”, 13.

¹⁰ Buhârî, “İlm”, 28; “el-Cihâd ve's-siyer”, 37. Bazı usûl âlimlerin “Allah Rasûlü'nün hiçbir mucizesi olmasa bile ashâbı onun risâletine delil için yeterlidir.” sözü sahâbenin istenilen belli bir kıvama geldiğini göstermektedir. Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *el-Furûk Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk* (b.y.: Âlemu'l-Kütüb, ts.), 4/170; Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), “Zekât”, 14.

¹¹ Hucurât 49/6.

¹² Hz. Ebû Bekir'in *ninenin mirası* ve Hz. Ömer'in *izin alma* meselelerinde hadîsleri nakleden ve şahitlik eden sahâbiler bildiklerini aktarmışlardır. Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Beyrût: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), “Ferâiz”, 5; Buhârî, “İsti'zân”, 13.

gamber ve sahâbe döneminde dinin kurucusu ve ilk temsilcileri günlük yaşamlarındaki zorlukları göğüslemekle birlikte diğer insanların İslâm'a girmeleri için emekleri karşılığında belli bir ücret almak şöyle dursun maddî imkânlarını da seferber etmişlerdir. Bu durum belli bir zaman böyle devam ederken bu süreçte onlar geçimini temin ile İslâm'ın yayılmasını paralel sürdürmüşlerdir. Ancak kısa bir müddet sonra İslâm'ın üç kıtaya yayılması üzerine yeni kültür ve medeniyetlerin eğitim ve öğretimi için görevlendirilen memur atamaları olmuştur. Ayrıca gelecek nesillerin belli bir altyapısının oluşması için bazı insanlar vazifelendirilmiştir. Bu süreçte hadîsin nakli ve rivâyet meseleleri, alanında uzmanlık gerektiren bir hüviyete bürünmüştür.¹³ Yani hadîslerin tedvini, tasnifi ve şerhi alanında hadîs âlimleri; sahîhini sakîminden ayırma metotları geliştiren hadîs usûlü âlimleri bu uğurda ömürlerini veren çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu, zamana ve mekâna bağlı farklılıkların gerçekleşmesi üzerine hadîs rivâyetlerine karşılık ücret alınması hakkında çeşitli görüşler ortaya çıkmış ve cerh-ta'dîl âlimlerince ricâl tenkidine de konu edilmiştir.¹⁴

1102 | db

Hz. Peygamber'in dinî ve dünyevî bir ayırım olmaksızın yaptığı işlere karşılık almamasına rağmen sonraki dönemlerde ücret tartışmasının dinî alanda verilen hizmetler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yüzden din hizmetleri alanında yapılan çalışmalarda olduğu gibi hadîs rivâyeti ve öğretimi alanında yapılan hizmet karşılığında devletten aylık, vakıflardan maaş, cemaatten yardım, öğrenciden ücret veya hediye gibi farklı uygulamaların olup olmadığı, olduyorsa ne zaman gerçekleştiği, bu gerçekleşmenin nedenleri ve ücretin miktarı gibi tartışmaların incelenmesi gerekir. Her biri hakkında farklı görüşler ifade edilebileceği gibi bazısına olumlu bazısına olumsuz yaklaşımların varlığı düşünülerek akademik bir araştırmanın zorunluluğu anlaşılmaktadır. Meselenin farklı olan bir boyutu da hadîs rivâyeti ve öğretiminin bir iş olup olmadığı hakkında yapılan tartışmalardır. İslâm fıkıhında meşru yollardan yapılacak bir işe karşılık ücret alınması yani cuâle hususunda bir tereddüt yoktur.¹⁵ Ancak işi, bir insanın başkasını çalıştırması ve *alın teri* dökmesini gerektirerek belirli bir bedel karşılığında yapması olarak sınırlandırılanlar olmuştur. Bu yüzden dinî eğitimi ibâdet alanında görenler, maneviyata yönelik hizmetler karşılığında bir ücretin uygun olmayacağını görüşünü savunurlar. Ancak İslâm fıkıhçı ve hukukçuları işçi ile memur/öğretmen gibi meslekler arasında bir

¹³ Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadîs Problemleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 13.

¹⁴ Örnek için bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993), 10/152.

¹⁵ M. Akif Aydın, "Cuâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/77-78.

farkın gözetilmesini doğru kabul etmezler. Onlar belli bir işi ifâ eden çalışanları “ecîr-i has” ile “ecîr-i müşterek” olarak ikili bir tasnif içinde ele alsalar da her ikisinde ortak hükümlerin uygulanması görüşünü savunurlar.¹⁶

İslâm’ın teşekkül süreci değerlendirildiğinde tamamının bir eğitim-öğretim faaliyeti olduğu görülür. İslâm, insan ile bilgi arasındaki bu bağı vücûbiyet boyutunda köklü kılmaları Müslümanların tarih boyunca eğitim ve öğretimin daha kaliteli olması adına kafa yormalarına ve faaliyette bulunmalarına vesile kılmıştır. Kadim İslâm geleneğinde bilinçli bir Müslümanın hangi mesleği icra ederse etsin her şeyden önce Allah’ın rızasını gözetmesi yani dünyevî bir kazancı öncelememesi gerektiği şuuruna ulaşması beklenir. Bu hassasiyete rağmen hadîs ilminin geçirdiği aşamalar, beşerî ilimler gibi hadîs öğretiminin de meslek haline gelmesi ve eğitimin sistemleşmesi gibi gelişmelerin rivâyet karşılığında ücret almaya etkilerini inceleme meselenin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Örneğin Mus’ab b. Zübeyr’in (öl. 72/691) “İlim tahsil et. Zira malın varsa ziyet katar, yoksa kazanç sağlar.”¹⁷ ve Halife Abdülmelik’in (öl. 86/705) “Oğullarım! İlim öğreniniz. Efendiyseniz misallerinizi geçersiniz. Vasat iseniz efendi olursunuz. Sıradan biriyseniz onunla yaşarsınız.”¹⁸ sözleri ilmi, maddî imkânâ vesile olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Bu değişim ve dönüşüme rağmen genel anlayış hocanın dünya malına düşkün olmaması yanında başkalarına da muhtaç olmamasını yani ifrat ve tefrit dengesinin kurulmasını istemiştir.¹⁹ Geçimini temin etmede maddî sıkıntı içinde olma, başkalarına muhtaç olma eğitimde istenilen verimi azaltacağı gibi özellikle hocanın itibarını da zedeleyebileceği unutulmamalıdır.

Hadîsler karşılığında ücret almaya dair dolaylı bazı çalışmalar yapılmıştır. Mahmut Sami Kanbaş, “İlk Üç Asırda Muhaddislerin Meslekleri ve Geçim Kaynakları”²⁰ isimli yüksek lisans tezinde muhaddislerin meslekleri ve geçim kaynaklarını incelemiştir. İslâm topraklarının genişlemesine paralel olarak hicrî ilk asırda muhaddislerin devletten maaş alma ve memurluk gibi görevlerde buldukları, ikinci asırda siyasetten uzak olma

¹⁶ Ali Bardakoğlu, “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/379-388.

¹⁷ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (Beyrût: Dârü Mektebeti'l-Hayât, 1986), 40.

¹⁸ Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 40.

¹⁹ M. Altan Köymen, *Alparslan ve Zamanı I* (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1983), 102.

²⁰ Mahmut Sami Kanbaş, *İlk Üç Asırda Muhaddislerin Meslekleri ve Geçim Kaynakları* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007), 7-111.

anlamında ticarete yöneldikleri, üçüncü asırda da memurluk ve diğer meslekler arasında yarı yarıya bir dağılımın olduğu tespit edilmiştir. Mehmet Efendioğlu'nun "*Bazı Sahâbîler Ücret Karşılığı Hadîs Uydurtmuş veya Uydurmuş Olabilir mi?*"²¹ adlı tebliğinde sahâbenin ücret ile rivâyet-te bulunduğu veya bulundurduğu tartışmalarının hicrî üçüncü asra ait olduğu vurgulanmıştır. Günümüzde tekrar gündeme getirilen bu konuya dair iddiaların kayda değer bir kaynağının olmadığı belirtilmiş, önyargı ve art niyetin olduğu ileri sürülmüştür. Konuya yakın bir çalışma da Abdurrahman Çetin'in "*Ücretle Kur'ân Öğretme ve Okuma Meselesi*"²² adlı makalesidir. Kur'ân okumanın ibâdet yönü vurgulanmış olsa da bu yapılan hizmetin karşılığında devletten ücret almanın ittifakla caiz olduğu ancak hocanın talebesinden ücret alma konusunun tartışmalı olduğu belirtilmiştir. Öğrenciden hediye türü kabilinden verilenlerin alınmasına cevaz verilse de pedagojik ve psikolojik yönden uygun olmadığı vurgulanmıştır. Ancak bu çalışmalarda hadîs rivâyeti ve öğretimi karşılığında belli bir ücretin alınmasına dair bir çalışmanın olmaması üzerine böyle bir araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur.

1104 | db

Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmayla dolaylı yönden ilgili olan bazı alanlarda Hz. Peygamber'in maddî kazanca dair söz ve fiilleri hakkında bazı tartışmalara kısaca temas edilecektir.

1. Hz. Peygamber'in Ücretsiz Yaptığı İşlerden Kazanç Elde Edilmesi

Müslümanlar için en güzel örnek ve model şahsiyet olan Hz. Peygamber, konumu gereği pek çok rolü kendisinde toplamıştır. O, peygamber olmasının yanı sıra yönetici, öğretici, hâkim, komutan, tâcir, imâm, vâiz, baba, dede ve eş gibi konumlarda davranış sergilemiştir. Dünya malına ve onun geçici menfaatine tamah etmeyen Rasûlullâh vahyi tebliğ etmiş, Kur'ân'ı öğretmiş, davalılar arasında hüküm vermiş, idarî kararlar almış ancak bunlar karşılığında bir ücret talebi olmamıştır.²³ Kur'ân öğretimi, imâmlık, müezzinlik, yöneticilik, kadılık ve hacamat alanındaki tar-

²¹ Mehmet Efendioğlu, "Bazı Sahâbîler Ücret Karşılığı Hadîs Uydurtmuş veya Uydurmuş Olabilir mi?", *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 126-142.

²² Abdurrahman Çetin, "Ücretle Kur'ân Öğretme ve Okuma Meselesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1993), 120-129.

²³ Rasûlullâh'ın vefatında kişisel eşyası, savaş araç-gereci, bineği ve Müslümanlara tasadduk edilen ganimetler dışında mal varlığının olmaması da bunun delilidir. Buhârî, "Vesâyâ", 1.

tışmalar meselenin sadece hadîs rivâyeti ve öğretiminden ücret alma olmadığına işaret etmektedir.²⁴

Kur'ân öğretimi: Allah Rasûlü diğer peygamberler gibi ilâhî mesajları tebliğ ederken maddî bir beklentisinin olmadığı Kur'ân'da ifade edilmesinin²⁵ yanında tarihî hakikattir. Buna karşın Rasûlullâh'ın Kur'ân öğretimi karşılığında ücret alınmasına dair ihtilaflı rivâyetler nakledilir. Bir rivâyetle Allah Rasûlü'nün Kur'ân'ı geçim vasıtası yapılmamasını²⁶ talep ettiği aktarılır. Yine Ubâde b. Sâmit'in Kur'ân öğretme karşılığında yay hediye alması Hz. Peygamber tarafından uygun görülmemiştir.²⁷ Ancak İbn Abbâs'tan "*Karşılığında ücret aldığınız şeylerin en haklı olanı Allah'ın kitabıdır.*"²⁸ rivâyeti nakledilir. Bu ihtilaflı rivâyetler sebebiyle farklı görüşler oluşmuştur. Ubâde b. Sâmit'in rivâyetini esas alan Zührî (öl. 124/742), Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve İshâk b. Râhûye (öl. 238/853) gibi âlimler Fâtiha suresinin *rukye*²⁹ amaçlı okunduğunda ücret alınması dışında Kur'ân öğretme karşılığında herhangi bir ücretin alınmaması gerektiği görüşündedir.³⁰ İmam Mâlik (öl. 179/795), Şâfiî (öl. 204/820) gibi bazı âlimler ise Kur'ân öğretimi karşılığında ücreti caiz görmüşlerdir. Bu içtihatlarında Hz. Peygamber'in bir ashâbını Kur'ân'ın birkaç suresini mehr olarak öğretmesi karşılığında evlendirmesi rivâyetine dayandırlar.³¹ Zaman içinde şartlar mucibince Hanefî fikhında görülen değişime de bir işaret olarak Kâdî İyâz (öl. 544/1149) "Hanefî fikhçıların ekseriyeti, bu hadîsleri delil alarak Kur'ân'ı öğretmenin karşılığında ücret alınmasının caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir." görüşünü dile getirmiştir.³²

²⁴ İlgili alanlardaki tartışmalarda belli bir kanaate ulaşmak yerine ücret alma meselesinin çok boyutlu olduğunu göstermekle iktifa edilecektir.

²⁵ Yâsîn, 36/21.

²⁶ Ebû Abdullah Ahmed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût-Âdil Mürşid (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 24/288.

²⁷ İbn Mâce, "Ticârât", 8; Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Beyrût: Dârü'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Buyû", 37.

²⁸ Bu ifade rukye/tedâvî hadîsi olarak bilinen rivâyetin bazı tariklerinde geçmektedir. Buhârî, "Tıb", 34. Bazılarında bu ifade geçmez. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh* (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, ts.), "Selâm", 65.

²⁹ Buhârî, "Tıb", 33; Müslim, "Selâm", 65.

³⁰ Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-mabûd* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 9/204; Ayrıca bk. Ebü'l-Fazl Şihâbuddîn el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 9/213.

³¹ Ayrıca İbn Abbâs rivâyetini daha sahîh kabul ederler. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/213; Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâil es-San'ânî, *es-Sübülü's-selâm* (b.y.: Dârü'l-Hadîs, ts.), 2/117.

³² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/213. Ayrıca İmam Nevevî (öl. 676/1277) Kur'ân'ın ücretle okutulması meselesinde iki görüşü belirttikten sonra rivâyetler üzerinden tahlil yap-

İhtilafli görüşlerden anlaşıldığı üzere konu daha çok içtihadî bir mesele olarak görülmüştür.

İmamlık-Müezzinlik: Hz. Peygamber ashâbına namazlarda imâmlik yapmış bu ibâdet karşılığında herhangi bir ücret almadığı gibi böyle bir beklentisi de elbette olmamıştır. Bu yüzden imâm-hatip vazifesini ifâ edenlerin bu görevi karşılığında ücret alması hakkında tartışmalar olmuştur. Benzer şekilde müezzinlik konusunda da ücret alınmasına dair farklı görüşler mevcuttur.³³

Yöneticilik: Hz. Peygamber Mekke'yi yönetirken ücret almamasına karşın idare adına görevli olarak çalışan âmillerine ücret vermiş³⁴ hatta Hz. Peygamber yönetim adına çalışanların hiçbir şeye ihtiyaç duymaması ve görevlerini layıkıyla yerine getirebilmeleri adına kendilerine hizmetçi tutmasını, evi yoksa ev almasını buyurmuştur.³⁵ Mekke valisi Attâb b. Esîd'e (öl. 13/634) günlük bir dirhem ya da yıllık kırk ukiyye maaş bağlanmıştır.³⁶ Hz. Ömer de "Allah rızası için çalıştım." diyen İbnü's-Sâ'idî'nin maaş alması gerektiğini ifade etmiştir.³⁷ Ancak Hz. Ömer, Humus valiliğine atadığı Saîd b. Âmir'in "Beni dünyayla imtihan etme" dese de görevlendirmiş ama Allah'ın kendisini rızıklandırıldığını belirterek bu vazife karşılığında ücret almamıştır.³⁸ Saîd'in bu yaklaşımının kendi inisiyatifi olduğu anlaşılmaktadır.

Kadılık: Hz. Peygamber döneminde Muâz b. Cebel gibi görevlendirilenler valilik yanında diğer görevleri de üstlenmişlerdir. Ama Hz. Ömer döneminde Şüreyh sadece kadı olarak tayin edilmiş ve ona maaş bağlanmıştır.³⁹ Hz. Ömer'in yüz dirhem verdiği Şüreyh'e Hz. Ali beş yüz dirhem

miştir. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1414/1994), 57-58.

³³ Bazıları Osmân b. Ebi'l-Âs'ın, Hz. Peygamber "Ücretli ezan okuyan müezzin tutmama-mı istedi." (İbn Mâce, "Ezân", 3.) rivâyetine dayanarak ücretin alınmaması savunmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Müezzin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/491-496.

³⁴ Müslim, "Zekât", 112.

³⁵ Ebû Dâvûd, "Harâc ve'l-imâre ve'l-fey", 10.

³⁶ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 475.

³⁷ Ebû Dâvûd, "Harâc ve'l-imâre ve'l-fey", 10. Buna karşın Hz. Ömer "İhtiyacı olmadığına almadığını, olduğunda uygun miktarda aldığını belirttikten sonra kendisi ve ailesinin Kureyşli'den ne zengin ne fakir kişinin yiyeceği gibi olduğunu söylemiştir." İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 13/151.

³⁸ Ebû'l-Hasan İzzuddîn Ali el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-ğâbe fî marifeti's-sahâbe* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/483.

³⁹ Ebû Bekir Muhammed b. Halef Vekî, *Ahbârü'l-kudât* (Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1366/1947), 2/227.

maaş bağlamıştır.⁴⁰ Abdülmelik b. Mervân ise on bin dirhem ve üç yüz cerîb verdimiştir.⁴¹ Yine Ebû Yûsuf, kendisine sorulan soruya "bilmiyorum" deyince, "Beytül-maldan maaş aldığın halde cevap vermiyorsun." denmesi üzerine "Hazineden, bildiklerim adına ücret alıyorum. Bilmediklerime dair ücret alsaydım, beytül-malın varlığı bana yetmezdi!"⁴² demesi kadınlara ücret verildiğine bir diğer örnektir. Bu örneklerle karşın Hasan-ı Basrî'nin kadılık görevi için ücret almamasının şahsî bir tercih olduğu anlaşılmaktadır.⁴³

Hacamat: Hz. Peygamber döneminde tedavi amaçlı kan alma yöntemi sürdürülmüştür. Ancak hacamat karşılığında ücret alınması hususunda ihtilaf rivâyetler mevcuttur. Rasûlullâh'ın kendisine bu tedaviyi yapan kişiye ücret verdiği nakledilmektedir.⁴⁴ Enes b. Mâlik, böyle bir tedavi karşılığında ücretin helâl olup olmadığı sorulduğunda bu rivâyeti aktarmış,⁴⁵ İbn Abbâs da "Şayet haram olsaydı Rasûlullâh ödeme yapmazdı" dediği nakledilmiştir.⁴⁶ Buna karşın hacamat karşılığında alınan ücretin iyi olmadığı⁴⁷ hatta Hz. Peygamber'in bu kazancı yasakladığı nakledilir.⁴⁸

Kur'ân öğretme, imâmlık ve müezzinlik gibi yapıldığında sevaba müteallik ibâdetler karşılığında ücret alınmasının özellikle fikhî alanda tartışıldığı görülmektedir. İslâm'da Allah rızası esas olduğundan yapıldığında sevap umulan ibâdetlerde ücret alınmasının ihlası zedeleyici olacağı endişesi dile getirilmiştir. Kişinin yalnız yapabildiği oruç, zekât veya hac gibi ibâdetler yanında Kur'ân öğrenme hocayla cemaate namaz kılma imâmla veya namaza çağrı müezzinle yapılabilecek ibâdetler de vardır. İkinci kategorideki uygulamalar vesile mahiyetinde ibâdetler olduğu gibi mesuliyeti de barındırdığı için bunları yapan insanların daha ehil olması zaruridir. Bu vazifelerin düzenli olarak yerine getirilmemesi toplumun büyük bir mafsedet ile karşı karşıya kalacağı düşüncesiyle ilgili görevlerin sadece ibâdet olmayıp başkalarına da yarar sağladığı ve emeğin karşılığı ola-

⁴⁰ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 475.

⁴¹ Şükrü Özen, "Kâdî Şüreyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/121.

⁴² İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/102.

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâşimî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990), 7/127.

⁴⁴ Buhârî, "Büyü", 39, "Tıb", 13.

⁴⁵ Müslim, "Müsâkât", 62.

⁴⁶ Buhârî, "Büyü", 39; Müslim, "Müsâkât", 66.

⁴⁷ Tirmizî, "Büyü", 46.

⁴⁸ Buhârî, "Büyü", 25, 113; Mahmut Rıdvanoğlu, "Hacamat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14/423.

rak ücret verilmesine cevaz verilmiştir.⁴⁹ Aslında hem Kur’ân’da teorik hem de Allah Rasûlü’nün pratik olarak uyguladığı zekât âmillerine ücret verilmesi uygulaması meselenin çözümünde mihenk taşıdır. Çünkü zekât memurlarının aldığı maaş hakikatte zekâtan pay olmayıp onların bu iş için yaptıkları emeklerinin karşılığı olarak aldıkları ücrettir. Bu görevlerin itibarı ve görevlilerin sosyal yaşamını idame ettirmeleri düşünüldüğünde kimseye ihtiyaç duymamaları hatta görevlerini daha iyi ifâ etmeleri adına özellikle devletten maaş alma uygulaması Hz. Peygamber döneminden günümüze şekil ve miktarı değişse de yapılan bir icraat haline dönüşmüştür. Bu bilgilerden sonra rivâyet karşılığında ücret alma hakkındaki tarihî sürece kısaca temas etmekte fayda vardır.

2. Hadîs Rivâyeti Ve Öğretimi Karşılığında Maddi Kazancın Tarihi Seyri

Hadîs usûlü kaynaklarında rivâyete karşılık ücret alınmasına dair özel başlıklar açılmış ve farklı görüşler sıralanmıştır. Bu fikirlerin tarihî süreçte değişip değişmediğini görebilmek için ücrete dair hadîs rivâyeti ve öğretimi tarihini “Hz. Peygamber ve sahâbe dönemi”, “Sahâbe sonrası ile medrese öncesi dönem”, “Medrese sonrası dönem” alt başlıklarıyla incelemek yerinde olacaktır.

2.1. Hz. Peygamber ve Sahâbe Dönemi

Rasûlullâh’ın ashâbına dünyevî ve uhrevî yaptığı her türlü rehberlikte bir karşılık beklemediği ilâhî mesaj ile teyit edilmiştir.⁵⁰ Hz. Peygamber döneminde hadîslerin sahâbe tarafından belli bir ücret karşılığında naklettiğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi söz konusu değildir.⁵¹ Bu dönemde sistemli bir devlet yapısı olmasa da görevlendirilen kişi yönetici, öğretmen ve kadı gibi görevleri birlikte ifâ etmiştir. Örneğin, Hz. Peygamber’in Muâz b. Cebel’i Yukarı Yemen’e elçi, zekât âmili, öğretmen ve kadı olarak atamıştır.⁵² Muâz’ın bu görevinde hediye kabul ettiği ve zekât

⁴⁹ Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkı İbn Âbidîn, *Mecmûatü resâil* (b.y.: y.y., ts.), 1/160; Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkı İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ale’d-dürri’l-muhtâr* (Beyrût: Dârü’l-Fikr, 1412/1992), 2/592.

⁵⁰ Hûd 11/51; eş-Şuarâ 26/109; Sebe’ 34/47; Yâsîn 36/21; Sâd 38/86.

⁵¹ Ebû Hüreyre’nin “*Muhacir kardeşlerimiz alış-veriş ile Ensar kardeşlerimiz malları ile meşgulken Ebû Hüreyre karın tokluğuna Allah Rasûlü’nden ayrılmamış, onların işitmediğini işitmiş, duymadıklarını ezberlemiştir.*” ifadeleri rivâyet karşılığında ücret olarak değerlendirilemez. Buhârî, “İlm”, 42; Müslim, “Fezâ ilü’s-sahâbe”, 159-160.

⁵² Buhârî, “Ferâiz”, 6.

mallarıyla ticaret yaptığı nakledilir.⁵³ Muâz'ın bu görevlerini ifâ ederken Rasûlullâh'tan öğrendiklerini hayata geçirdiği gibi aynı zamanda bu bilgileri de nakletmiştir. Maddî imkân sağlanması sebebiyle rivâyet karşılığında ücret alma ihtiyacı olmadığı gibi böyle bir yola da tevessül etmemiştir.⁵⁴

Sahâbe döneminde rivâyetlerin tevsiki adına râvî ve haberin tenkidine ehemmiyet verilmiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in şahit istemesi, Hz. Ali'nin yemin talebi, münekkit sahâbîlerin rivâyette titiz olmayanları eleştirmesi, rivâyetin azaltılması isteği gibi hadîs usûlünün ilk nüvelerini oluşturan bu eleştirel yaklaşımların varlığına rağmen rivâyetler karşılığında birbirlerine karşı menfaat elde edildiği gibi bir tenkit kaynaklarda yer almamıştır.⁵⁵ Sahâbe topluluğunun manevî yönü⁵⁶ yanında onlara Hz. Ömer döneminde hazineden iki bin ile on bin dirhem arasında maaş bağlanması,⁵⁷ ganimetten pay verilmesi ve bazılarının çeşitli idarî görevde bulunmaları sebebiyle maddî imkânlarının iyi olması rivâyet karşılığında ücret alınmasını gerekli kılmamıştır.⁵⁸ Bu dönemde Ebû Hüreyre, Ubey b. Ka'b, Câbir b. Abdillâh gibi sahâbe Mescid-i Nebî'de, Abdullâh b. Mes'ûd Kûfe'de, Ebû Mûsâ el-Eş'arî Basra'da ve Muâz b. Cebel Humus Mescidi'nde kurulan ders halkalarında ücretsiz hadîs nakletmişlerdir.⁵⁹ Sahâbe döneminde geniş tabana yayılmış maddî refah ile yönetici ve görevli insanlara maaş bağlanması rivâyet karşılığında ücret alınması gibi bir ihtiyacı engellemiştir. Ancak siyasî ve itikâdî tartışmalar sonrası sahâbeyi

⁵³ Ebû Umer Yûsuf en-Nemerî İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb* (Beyrût: Dârü'l-Cil, 1412/1992), 3/1404; Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 6/108.

⁵⁴ Hz. Peygamber, görevlinin yönetim adına bir iş yaparken iki gelirinin olmasını da uygun görmemiştir. Ebû Dâvûd, "Harâc ve'l-imâre ve'l-fey", 10.

⁵⁵ Efendioğlu, "Bazı Sahâbîler Ücret Karşılığı Hadîs Uydurtmuş veya Uydurmuş Olabilir mi?", 123.

⁵⁶ İmrân b. Husayn'ın (öl. 52/672) o dönemde "Rivâyetlerde farkına varılmadan hataya düşüldüğü" ifadesi, el-Berâ b. Âzîb'in (öl. 72/691) sahâbenin "Rasûlullâh adına yalan söylemediğini ve hadîs uydurmadığını" belirtmesi ashâbın hadîs uydurmacılığına başvurmadığının tarihî delilleridir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/122; Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen er-Râmihürmüzî, *el-Muhaddissü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1404), 235.

⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/225-226; Ya'kub b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *el-Harâc* (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2000), 44.

⁵⁸ Kanbaş, *İlk Üç Asırda Muhaddislerin Meslekleri ve Geçim Kaynakları*, 113. Hz. Ömer, Kur'an öğretmenlere ücret verilmesini emretmiştir. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Ma'rifetu sunen ve'l-âsâr* (Haleb: Dârü'l-Va'y, 1412/1991), 10/223.

⁵⁹ Salih Karacabey, "Hadîs Öğretiminde Medrese Ve Dârü'l-Hadîslerin Yeri", *Anadolu'da Hadîs Geleneği ve Darü'l-Hadîsler*, ed. Muhittin Düzenli (Samsun: Çankırı Belediyesi, 2011), 221.

tan eden bazı ekoller, kimi sahâbenin özellikle Hz. Ali ve Muâviye lehine ve aleyhine hadîs uydurduğu ithamında bulunmuşlardır.⁶⁰

Siyasî tartışmalar sonrası bazı ekollerin sahâbe hakkında aşırıya kaçan ithamları söz konusudur. Özellikle Şîa ve Mu'tezile'nin iddialarını sorgulamadan hakikat diye paylaşan bazı oryantalist ve İslâm modernistleri de ashâb hakkında aşırıya kaçan tenkitler yapmışlardır.⁶¹ Bu iddiaların konuyla ilgisi Mu'tezilî-Şîi Ebû Ca'fer el-İskâfî'nin (öl. 240/854) dile getirdiği İbn Eb'îl-Hadîd (öl. 656/1258) tarafından nakledilen özellikle Ebû Hüreyre, Amr b. Âs ve Muğîre b. Şu'be hakkında Emevî yönetiminin arzusu doğrultusunda maddî çıkar gözeterek yalan hadîs uydurma iddiasıdır.⁶² İskâfî'nin senedsiz rivâyet etmesi ve onun mezhebî taassubunun öne çıkması sebebiyle ilgili haberle ihticâc edilmemiştir.⁶³ Ebû Hüreyre'nin divandan pay alması, kadılık yapması ve ticaretle ilgilenmesi sebebiyle sonraki dönemde maddî imkânlarının iyi olduğu bilinmektedir.⁶⁴ Bu yüzden Emevî yönetiminin arzusu doğrultusunda maddî çıkar gözeterek saraylarda yaşayan ve yüklü para elde eden biri olarak sunulmasının bir dayanağı yoktur. Çünkü o, Emevîlerin bazı tasarruflarına muhalefette bulunmuştur.⁶⁵ İskâfî'nin Amr b. Âs ile Muğîre b. Şu'be için dile getirdiği iddialar da oldukça zayıf kalmıştır.⁶⁶ Kısacası sahâbe şûrada ve mescitlerde bilâ bedel tâbîfne hadîs rivâyeti ve öğretiminde bulunmuş, sonraki dönemde bazı ekollerin iddialarıysa tarihî gerçeklere ve herhangi bir delile dayanmamıştır.

2.2.Sahâbe Sonrası ile Medrese Öncesi Dönem

Hicrî ikinci ve üçüncü asırda İslâmî ilimlerin teşekkülü ve hayatın şartlarına bağlı olarak ücret alınmasına dair farklı bir ortamın oluştuğu ve tartışmaların başladığı net olarak görülmektedir. Tartışmanın yoğunlaştı-

⁶⁰ Mustafâ es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ fı't-teşrî'ül-İslâmî* (b.y.: Mektebül-İslâmî, 2000), 96-102.

⁶¹ Osman Güner, *Ebû Hüreyre'ye Yönelik Eleştiriler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 20-26.

⁶² Abdulhamîd b. Hibetullâh İbn Eb'îl-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa* (Bağdât: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1959), 4/263.

⁶³ Muhammed Acâc el-Hatîb, *Ebû Hüreyre rivâyetü'l-İslâm* (Kâhire: Mektebetü'l-Vehbe, 1402/1982), 196.

⁶⁴ İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 4/1771.

⁶⁵ Muhammed Acâc el-Hatîb, *es-Sünnetü kable't-tedvîn* (Beyrût: Darü'l-Fikr, 1400/1980), 439. Ayrıca şu söz onun anlayışını yansıtır. "Alın teriyle kazanılan ve infâk edilen bir dirhem, başkasının verdiği yüzbinlerce dirhemden daha sevimlidir." Zehebî, *Siyer*, 2/615

⁶⁶ Efendioğlu, *Bazı Sahâbîler Ücret Karşılığı Hadîs Uydurtmuş veya Uydurmuş Olabilir mi?*, 123.

ğı bu dönemi üç alt başlıkta inceleme uygun olacaktır. Bunlar: “Devletten maaş alanlar”, “Serbest meslekte çalışanlar”, “Hadîs rivâyetinden ücret alanlar”.

2.2.1. Devletten Maaş Alanlar

İslâm’ın bilgiye teşvik etmesi sebebiyle Müslümanlar ilme kayıtsız kalmamış, böylece idarî görevlerde bulunanlar arasında dahi hadîs rivâyet edenler olmuştur. Fukahâ-i seb’adan biri kabul edilen Ebû Bekir b. Abdurrahmân’ın (öl. 94/713) idarecilere yakınlığı bilinmektedir.⁶⁷ İbrâhîm en-Neha’înin (öl. 96/715) yönetimden elbise, hediye ve dirhem kabul ettiği nakledilir.⁶⁸ İkrime el-Berberî (öl. 105/723) kızlarının geçimi ve ihtiyacını sağlamak için hediye kabul etmiştir.⁶⁹ Recâ b. Hayve (öl. 112/731) Halîfe Yezîd b. Abdülmelik’ten otuz dînâr maaş almıştır.⁷⁰ Abdullâh b. Lehî’a (öl. 174/791) da Halîfe Ebû Ca’fer el-Mansûr’dan otuz dînâr aylık almıştır.⁷¹ İmam Mâlik ticaret⁷² yanında yönetim tarafından desteklenmiştir.⁷³ İshâk b. Behlûl’e (öl. 252/867) Halîfe el-Mütevekkil tarafından yılda on iki bin dirhem ve çeşitli ikramlarda bulunulmuştur.⁷⁴ Sâlih b. Ahmed (öl. 266/880) borçları ve evlatlarının geçimi galebe çaldığı için kadılığı kabul ettiğini söylemiştir.⁷⁵ Bekkâr b. Kuteybe (öl. 270/884) kadılık görevinde topladığı on bin dînârı vali ile arası bozulunca elinden alınmıştır.⁷⁶ Ebû Dâvûd (öl. 275/889) el-Muvaffak’ın çocuklarına *Sünen*’i rivâyet etme isteğini kabul etmiştir.⁷⁷ Abdullâh b. Muhammed (öl. 280/894) halîfelerin çocuklarına muallimlik yapmış ve kendisine on beş dînâr maaş bağlanmıştır.⁷⁸ Hüseyin b. Fadl’a (öl. 282/896) Horasân emîri Abdullâh b. Tâhir tarafından Nisâbur’da ev alınmış, o da insanlara ilim

⁶⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/161.

⁶⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 6/284.

⁶⁹ Cemâluddîn Ebü’l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl fî esmâ’ir-ricâl* (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1400), 20/285.

⁷⁰ Ebü’l-Kâsım Sikatüddîn Alî İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1415/1995), 18/109.

⁷¹ Zehebî, *Siyer*, 8/26.

⁷² Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdurrahmân el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât alâ mâ fi’l-müdevvene min gayrihâ mine’l-ümmehât* (Beyrût: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1971), 1/46.

⁷³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Tezkiratu’l-huffâz* (Beyrût: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1419/1998), 1/155-156.

⁷⁴ Zehebî, *Siyer*, 12/490.

⁷⁵ Zehebî, *Siyer*, 12/530.

⁷⁶ Zehebî, *Siyer*, 12/602.

⁷⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 22/199.

⁷⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât* (Beyrût: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1417), 10/90.

öğretmiş, bu emeği karşılığında muhtemelen maaş verilmiştir.⁷⁹ Rivâyet-
te bulunan memurlar arasında kadılık, valilik, imâmlık veya memurluk
gibi doğrudan hadîs rivâyetiyle ilgili olmayan görevliler yanında sadece
hadîs veya öğretimle ilgilenen hocaların bu eğitimden ücret almaya baş-
ladıkları anlaşılmaktadır.

2.2.2. Serbest Meslekte Çalışanlar

Devletten herhangi bir geliri olmayan ve ticaret, hayvancılık, tarım,
el sanatları gibi işler yapan bazı âlimlerin bu meslekleri tercih etmelerin-
de siyasetten uzak kalma ve yönetimden bağımsız hareket etme anlayışı
etkili olmuştur. Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713) halîfe ve insanlardan sada-
ka ve benzeri yardımları almamıştır.⁸⁰ el-Kâsım b. Muhaymira (öl.
100/719) yaptığı hocalık karşılığında ücret almamıştır.⁸¹ Dahhâk b.
Müzâhim (öl. 102/721) verdiği dersten ücret kabul etmemiştir.⁸² K sım b.
Abdurrahmân (öl. 116/735)⁸³ ve Kâsım b. Ma'n (öl. 175/792) kadılık gö-
revinden ücret kabul etmemiştir.⁸⁴ Ancak bu kişilerin aynı zamanda var-
lıklı olmaları sebebiyle ücret alma veya almamayı etkileyen unsurun daha
çok maddî durumla doğrudan ilişkili olduğunu anlaşılmaktadır. Evzaî'nin
(öl. 151/769) maaş dışında hadîs rivâyetinden hediye ve ücret almadığını
söylemesi buna örnektir.⁸⁵

2.2.3. Hadîs Rivâyetinden Ücret Kabul Edenler

Bu dönemde doğrudan rivâyet karşılığında ücret alındığına dair ör-
nekler de söz konusudur. Buhârî'nin (öl. 256/870) de hadîs hocalarından
olan Ebû Nuaym (öl. 219/834) kendisinden hadîs rivâyet edenlerden
ücret almıştır. Bu durumu kınayanlara "Naklettiği hadîs rivâyetinden
ücret aldığım için beni ayıplıyorlar. Ancak evde on üç kişi var ama tek bir
somun ekmeği yok." diyerek kendini savunmuştur.⁸⁶ Dimâşk'ta Ulu Ca-
mii'nin hatibi olan Hişâm b. Ammâr (öl. 245/860) naklettiği hadîslerden
ücret aldığı gibi aktardığı iki varak için bir dirhem ücret almıştır.⁸⁷ Bütün
ömrünü hadîse adayan Ebû Abdullâh Bahşel (öl. 264/878) maddî geliri

⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, 13/414.

⁸⁰ Zehebî, *Tezkira*, 1/44.

⁸¹ Zehebî, *Siyer*, 5/202.

⁸² Zehebî, *Siyer*, 4/599.

⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/304.

⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/385.

⁸⁵ Zehebî, *Siyer*, 7/132.

⁸⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (Medîne: el-
Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 155.

⁸⁷ Mizzi, *Tehzîb*, 30/249-250.

olmadığı için rivâyet ettiği hadîslerden ücret almıştır.⁸⁸ Fakir ve çok fazla kız çocuğu babası Hâris b. Muhammed (öl. 282/896) de hadîs rivâyetine karşılık ücret talep etmiştir.⁸⁹ Aşırı fakir olan Alî b. Abdülazîz (öl. 286/900) de naklettiği hadîs rivâyetinden ücret almıştır.⁹⁰ Ebû Şu'ayb (öl. 295/908) de fakir olduğu için rivâyet ettiği hadîslerden ücret almıştır.⁹¹ Hadîs rivâyetlerinden ücret alanların ortak özelliği fakir ve ihtiyaç sahipleri olmasının yanında şartlara bağlı olarak hicrî üçüncü asırda yaşamış olmaları dikkat çekicidir.

Hicrî üçüncü asırda devlet imkânlarının halkın tamamına ulaşamaması sonrası maddî yönden sıkıntı çekenler içinden rivâyet karşılığında ücret almayı tercih edenler olmuştur.⁹² Bu gelişme sonrası bazıları, maddî beklenti ile hadîs rivâyeti ve öğretiminde bulunanları ayıplamıştır.

2.3. Medrese Sonrası Dönem

İlk medrese 459/1667 yılında Nizâmülmülk (öl. 485/1092) tarafından Bağdat'ta kurulan medrese kabul edilse de Ebû Bekir es-Sıbğî (öl. 342/954) gibi maddî imkânı olan bazı âlimler medreselerin ilk örneklerini tesis etmişlerdir.⁹³ Yine Nizâmiye medreselerinden evvel Horasan ve Mâverâünnehir'de medrese açılmasına rağmen böyle kabul edilmesinde önceki medreselerin sınırlı ve sathî kalan müesseseler olarak kısa bir müddet varlıklarını sürdürmesi ve talebeye imkân sağlanamamasının etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁴ Hâlbuki Nizâmiye medreseleri zamanla köy ve kasabalara kadar devlet eliyle yaygınlaşmış, eğitim müfredatı oluşmuş, öğrencilere barınma ve maddî imkânlar sunulmuş ve İslâm diyarlarına yayılarak devamlılık göstermiş bir kurum haline gelmiştir.⁹⁵ Sistemli eğitim veren medreseler ister devlet isterse vakıf eliyle idare edilsin konuyla ilgili yönü hocaların belli bir ücret karşılığında çalıştırılmalarıdır.⁹⁶ Örneğin ilk medrese olan Nizâmiye Medreselerinde ders verme daha saygın kabul edildiği için hoca seçiminde titizlik gösterilmesi yanın-

⁸⁸ Zehebî, *Siyer*, 12/322/323.

⁸⁹ Zehebî, *Tezkira*, 2/145.

⁹⁰ Zehebî, *Tezkira*, 2/147.

⁹¹ Hatîb, *Târîhu Bağdât*, 9/442.

⁹² Kanbaş, *İlk Üç Asırda Muhaddislerin Meslekleri ve Geçim Kaynakları*, 113-115.

⁹³ Zehebî, *Siyer*, 17/170.

⁹⁴ Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmi'l-mesâcid*, thk. Ebü'l-Vefâ Mustafâ el-Merâgî (Kâhire: el-Meclisü'l-ala li'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 1416/1996), 32.

⁹⁵ Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcid*, 33; Kazıcı, *İslâm Eğitim Tarihi*, 48-49; Ahmet Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınları, 1998), 239.

⁹⁶ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003), 49.

da onlara ödenecek maaşının benzersiz olduğu belirtilmiştir.⁹⁷ Bu yüzden farklı mezhebe mensup olanların mezhebini değiştirdiği veya onlardan tespit edilenlerin medreseden uzaklaştırıldığı nakledilir.⁹⁸ Buralarda İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (öl. 478/1085) ve İmam Gazzâlî (öl. 505/1111) gibi âlimler yanında Sem'ânî (öl. 510/1116), İbn Cevzî (öl. 597/1201) gibi önemli hadîs hocalarının ders verdiği dikkate alındığında medreselerin değeri daha iyi anlaşılır.⁹⁹ Daha sonra ihtisas medreseleriyle birlikte İslâm tarihinde üne kavuşmuş âlim ve muhaddislerin pek çoğunun yolu bu medreselerde kesmiştir. Medrese sistemiyle hocaların ücret alması âlimlerin maaşı öncelediği veya amaçlarının sadece maddiyat olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Örneğin medresenin ilk müderrislerinden Gazzâlî'nin "Öğretici, öğretme karşılığında ücret ve teşekkür beklememeli aksine Allah'ın rızasını gözetmesi gerekir... Bu esas alınmadığında makam ve mevki elde etmek için sultanların hizmetine ve her türlü zillete razı olanlar bulunacaktır."¹⁰⁰ ifadeleri dikkate değerdir. Yine İbn Hacer (öl. 852/1448) maaşını hayır yollarında infak etmiş, görevli olarak gittiği yerlerde devlet imkânından yararlanmamayı tercih etmiştir.¹⁰¹

1114 | db

İlk medresenin kurulmasından sonra darü'l-kurrâ, darü'l-hadîs ve darü'l-tıp gibi ihtisas eğitimi veren kurumlar açılmıştır. Nizâmiye medreselerinden yaklaşık bir asır sonra Selçuklu Atabeyi Nûreddin Zengî tarafından Şam'da 563/1168 yılında darü'l-hadîsler kurulmuştur. Sonraki yıllarda yaygınlık kazanan darü'l-hadîslerde İbn Asâkir (öl. 600/1204), İbnü's-Salâh (öl. 643/1245), Nevevî (öl. 676/1277), Mizzî (öl. 742/1338), Zehebî (öl. 748/1347), İbn Kesîr (öl. 774/1372), İbn Hacer, Suyûtî (öl. 911/1505) gibi pek çok hadîs âlimi maaş karşılığında müderrislik yapmıştır.¹⁰² Müderrisine altmış akçe yevmiye verilmesi sebebiyle vakfiyesine nispetle altmışlı medreseler diye isimlendirilen medreselerden biri Sü-

⁹⁷ Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcid*, 34.

⁹⁸ M. Asad Talas, *Nizâmiyye Medresesi ve İslâm'da Eğitim Öğretim*, çev. Sadık Cihan (Samsun: Etüt Yayınları, 2000), 88.

⁹⁹ Ali Toksarı, "Selçuklularda Hadîs Eğitimi ve Öğretimi", *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet* (Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 2014), 189-190.

¹⁰⁰ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ ü 'ulûmi'd-dîn* (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 1/56.

¹⁰¹ Betül Şimşek Öztürk, *İbn Hacer el-Askalânî'nin Hadîs Usûlcülüğü* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 5.

¹⁰² Karacabey, "Hadîs Öğretiminde Medrese Ve Dârü'l-Hadîslerin Yeri", 229; Ekrem Yücel, "Dârü'l-Hadîslerin Müfredatı ve Eğitimi", *Anadolu'da Hadîs Geleneği ve Darü'l-Hadîsler* (Samsun: Çankırı Belediyesi, 2011), 275.

leymaniye Medresesidir.¹⁰³ Ayrıca eğitim dışında Osmanlı padişahlarının türbelerinde Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri hatmedilmiş, okuyanlara ücret verilmiştir. Yine Mekke'de Buhârî'ye ait *Sahîh*'in okunması için atama yapılmış ve ücret bağlanmıştır.¹⁰⁴

3. Hadîs Rivâyeti Karşılığında Ücret Almaya Dair Görüşler

Hadîs rivâyeti ve öğretimi karşılığında ücret almanın tarihî seyrinden sonra ücret almaya dair görüş ve tartışmalar daha sağlıklı değerlendirilebilir. Bu konuda görüşler "Ücret almama", "Ücret alma" ve "Bazı şartlarda ücret alma" şeklinde üç başlıkta toplanabilir.

3.1. Ücret Almama

Hadîs rivâyeti ve öğretimi karşılığında ücret almaya karşı olan görüşlerin delili âyet ve hadîslere dayanır. Kur'ân'da peygamberlerin ücret istemediğine dair ayetler bu delillerdendir. "*Burada hazır bulunanlar bulunmayanlara ulaştırın.*"¹⁰⁵ "*Allah, hadîsimi işittiği gibi muhafaza ederek başkasına nakledenin yüzünü ağartsın.*"¹⁰⁶ "*(Öğrendiklerinizi) geride kalanlara haber veriniz.*"¹⁰⁷ ve "*Sizler benden işitiyorsunuz, sizden başkaları dinler. Sizi işitenden ise başkası işitir.*"¹⁰⁸ gibi hadîsler yanında Yemenli Ebû Şâh'a hutbenin yazılması ve Abdullâh b. Amr'a hadîsleri yazması için müsaade edilmesi de delil olarak kullanılabilir.¹⁰⁹ Rasûlullâh'ın bu tasarrufları hadîs rivâyetinin ücretsiz olarak tavsiye ve teşvik edilmesi şeklinde yorumlandığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in "İlim ve Kur'ân ehli, ilim ile Kur'ân (öğretiminden) ücret almayın. Bu menfaat sizi cennete girmede geri bırakır."¹¹⁰ ifadeleriyle o dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Yine Muhammed b. Sîrîn'in (öl. 110/728) İyâs b. Muâviye'ye "İlmime karşılık hiçbir ücret almam." ifadeleri de bu yaklaşımın yansımasıdır.¹¹¹

¹⁰³ Ayşe Zişan Furat, "Medreselerde Eğitim: Osmanlı Dönemi Medreseleri", *Ana Hatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, ed. Mustafa Köylü & Şakir Gözütok (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 226.

¹⁰⁴ Karacabey, "Hadîs Öğretiminde Medrese Ve Dârü'l-Hadîslerin Yeri", 225.

¹⁰⁵ Buhârî, "İlm", 9; Müslim, "Kasâme", 29.

¹⁰⁶ Tirmizî, "İlm", 7.

¹⁰⁷ Buhârî, "İlm", 25.

¹⁰⁸ Ebû Dâvûd, "İlm", 10.

¹⁰⁹ Buhârî, "İlm", 39;

¹¹⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb el-Bağdâdî, *Câmi' li-ahlâkir-râvî ve âdâbi's-sâmî* (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.), 1/356.

¹¹¹ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzi, *el-Müntezam fî târîhi'l-ümem ve'l-mülük* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992), 7/140.

Hatîb (öl. 405/1014), *hadîs rivâyetinden ücret almayı hoş görmeme* babında ücret almama görüşünü savunanların düşüncelerini yansıtmıştır. Ebû'l-Âliye (öl. 90/709) Tevrât'taki "Sana ücretsiz öğrettiği gibi ücretsiz öğret." ifadesini esas almıştır. Hasan el-Basrî (öl. 110/728) hadîs rivâyeti sonrası verilen hediye reddettiği ve bu tür meclislerde bulunanların Allah katında ecrinin olmayacağını söylemiştir. Şu'be b. Haccâc (öl. 160/776) varlıklı râvînin naklettiği hadîsin yazılması ama fakir râvînin naklettiği hadîsin yazılmamasını ifade etmiştir. Hammâd b. Seleme hediye vermek isteyenlere hadîs ile hediye arasında tercih yapmasını istemiştir.¹¹² Süleymân b. Harb (öl. 224/839) muhaddislerin hadîsleri dirhemlerle almasına sitem etmiştir. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) hadîsi satan kişinin rivâyetinin yazılmayacağını söylemiştir. Ebû Hâtim (öl. 277/890) hadîsi satın alan kişinin rivâyetinin yazılmayacağı görüşündedir.¹¹³ Irâkî (öl. 806/1404) de İshâk b. Râhûye, Ebû Hâtim ve Ahmed b. Hanbel'in ücretle hadîs rivâyetini kabul etmediğini belirtmiştir.¹¹⁴ Yine Endülüs'te hadîs öğretimini başlatan hadîs hafızlarından İbn Vaddâh (öl. 287/900), fakirliğine rağmen hadîs ilmine karşılık makam ve ücret talep etmemesi¹¹⁵ gibi örnekleri artırmak mümkündür.

1116 | db

Hadîs rivâyeti karşılığında belli bir ücretin alınmaması genellikle mü-rüvvetle ilişkilendirilmiştir. Ücret almanın hadîsçiye tesâhüle sevk etmesi, örfe uygun olmaması ve sû-i zan endişesi gibi sebeplerle râvînin mü-rüvvetini bozan davranışlardan biri kabul edilmiştir.¹¹⁶ Yine Hatîb'in hadîs rivâyetinden ücret meselesinde râvînin ziyade yoluna gidebileceği, dinlemediği hadîsi işittiği iddiasında bulunabileceği ve râvî hakkında sû-i zan oluşabileceği gibi endişeler adına menedildiği görüşü¹¹⁷ de ücretin dinî bir tartışmadan ziyade ahlakî alanı daha çok ilgilendirdiğine işaret eder. Ebû Kılâbe el-Cermî (öl. 104/722), Eyyûb es-Sahtiyânî (öl. 131/749), A'meş (öl. 148/765), Ahmed b. Hanbel, Buhârî gibi âlimler devlet adamlarının hadîs rivâyet teklifini kabul etmedikleri gibi gönderilen paraları da kabul

¹¹² Ebû'l-Hayr Şemsüddîn es-Sehâvî, *Fethü'l-mugîs bi-şerhi elfiyyeti'l-hadîs* (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 2/93.

¹¹³ Hatîb, *Kifâye*, 153-154.

¹¹⁴ Ebû'l-Fazl Zeynüddîn el-İrâkî, *Elfîyetü'l-İrâkî* (Riyâd: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1428), 121; es-Sehâvî, *Fethü'l-mugîs*, 2/90-91.

¹¹⁵ Ebû'l-Vefâ el-Medenî İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rîfeti Ulemâi'l-Mezheb* (Kâhire: Dârü't-Türâs, ts.), 2/180-181.

¹¹⁶ Hatîb, *Kifâye*, 80; Ebû Amr Takıyyüddin eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1406/1986), 118-119.

¹¹⁷ Hatîb, *Kifâye*, 154.

etmemişlerdir.¹¹⁸ Hattâbî (öl. 388/998) de mutedil bir şekilde idareden uzak durmuştur.¹¹⁹

Ücret almaya dair tartışmanın daha çok hicrî üçüncü asırda olduğu tespiti yanında yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı gibi ücret alınmamasını savunanlar da bu asırda yoğunlaşmaktadır. O dönemin şartları gereği konu değerlendirildiğinde bu kanaati paylaşanlar, âlimin günlük geçimini temin ederek rivâyet ve öğretime karşılık maddî ücrete ihtiyaç duymadan manevî ecrin hâkim olması düşüncesine sahiplerdir. Bu yüzden İbn Adî'nin (öl. 365/976) hadîsi Allah rızası için okutması sebebiyle sadece Ebû Ya'lâ'nın (öl. 307/919) *Müsned'*ini dinlediğini söylemesi önemlidir.¹²⁰ İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) de selef gibi hadîs rivâyetinden ücret alınmaması ve bir meslek sahibi olunması görüşünü savunmuştur.¹²¹ İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233) de resmî görev tekliflerini kabul etmemiş ve geliri olanların idarî görevleri kabul etmemesi tavsiye etmiştir.¹²²

3.2. Bazı Şartlarda Ücret Alma

Rivâyet karşılığında ücret alınması veya alınmaması yönünde katı bir tavır almak yerine alınması yönünde belli bir meyli olan âlimler, bunu bazı şartlarla sınırlandırarak ücret alan râvînin rivâyetini kabul etmişlerdir. *Zorlayıcı sebepler* olarak ifade edilebilecek bu gerekçeler zaman ve şartlara göre değişmekle birlikte daha çok öne çıkanlar geçim sıkıntısı ve zamanını hadîse tahsis etmedir. Ancak ücret, daha çok mürüvvete aykırı görüldüğünden hadîs ve muhaddisin itibarını zedeleyici bir tavra veya kötü zanna sebep olmamasına dikkat çekilmiştir.¹²³

Bazı muhaddisler geçim sıkıntısı ve mecburiyete bağlı olarak rivâyet üzerinden geçimini temin etmişlerdir. Ancak hadîse ziyade yapmama, hileli yola başvurmama ve garîb nakillerde bulunmama koşuluna dikkat çekmişlerdir. Örneğin İbnü'l-Mübârek (öl. 188/804), İshâk b. Râhûye, Ahmet b. Hanbel ve Buhârî gibi meşhur âlimlerin şeyhi de olan Ebû Nuaym el-Fadl'ın (öl. 219/834) hadîs rivâyetlerinden ücret aldığı hatta tam

¹¹⁸ M. Yaşar Kandemir, "Muhaddis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/393.

¹¹⁹ Salih Karacabey, *Hattâbî'nin Hadîs İlmindeki Yeri* (İstanbul: Sır Yayıncılık, 2002), 41-43.

¹²⁰ İbrahim Hatipoğlu, "Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/258.

¹²¹ İbrahim Hatipoğlu, "İbnü'l-Cevzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/550.

¹²² Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-Esîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/27.

¹²³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 119.

ayar dirhemi olmayanlardan farkını talep etmesi eleştirildiğinde alma sebebinin fakirlik olduğunu açıklamıştır.¹²⁴ İbnü'l-Cevzî'nin (öl. 597/1201) hocası İbn Nâsır es-Selâmî, Ahmed b. Muhammed'in (öl. 470/1077) rivâyetler için ücret almasına dair "Ondan hadîs alanların kendisini meşgul etmesi sebebiyle ailesinin geçimini sağlayamaması ve Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin (öl. 476/1083) de ücret alınmasına fetva verdiği için bedel yanında zekât da almıştır." dediği nakledilir.¹²⁵ Yine önceleri maddî durumu sebebiyle ikram ve yardım alan Süfyân es-Sevrî'nin (öl. 161/778) sonraları ilmini politik baskıdan korumak adına ticaretle ilgilendiği aktarılır.¹²⁶

3.3. Ücret Alma

Rivâyet karşılığında ücret alınmasının öne çıkan delilleri "*Karşılığında ücret aldıklarınızın en hak edileni Allah'ın kitabıdır.*"¹²⁷ hadîsi ve Hz. Peygamber döneminde devlet işlerinde çalışanlara verilen ücretler üzerinden getirilir.¹²⁸ Özellikle ücret almayı Kur'ân öğretmeye benzetenler mukayese yoluyla rivâyet karşılığında ücret alınması görüşünü paylaşırlar.¹²⁹ Ebû İshâk eş-Şîrâzî bu konuda öne çıkan isimlerdendir.¹³⁰

1118 | db

Hatîb, *hadîs rivâyetinden bedel alan kişilerin bazı haberleri* babında ücret almaya dair birtakım örnekleri sıralamıştır. İki önemli muhaddis olan Tâvûs'un (öl. 106/725), İkrime'nin (öl. 105/723) taşıdığı ilmi kastederek "Bu kölenin ilmini altmış dînâra almayayım mı?" diyerek ücret karşılığı onu almıştır. Mücâhid (öl. 103/721) kendisinden hadîs öğrenmek için gelenlerden birine "Git! Şu işi bana yap daha sonra hadîs rivâyet edeceğim." diyerek bedel almıştır. Nesâî (öl. 303/915), Ya'kûb b. İbrâhîm'in (öl. 252/866) dînâr karşılığında hadîs rivâyet ettiğini söylemiştir. Ali b. Abdülazîz (öl. 286/899) kendisine gelenlerin her birinden bedel almış hatta içlerinden fakir olanın tasını almadan hadîs rivâyet etmemiştir. Kendisini kınayanlara da hacılar gittikten sonra çaresiz kaldığını söylemiştir.¹³¹

¹²⁴ Zehebî, *Siyer*, 10/152.

¹²⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, 16/193; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 119.

¹²⁶ Recep Özdilek & Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/24.

¹²⁷ Buhârî, "Tıb", 33.

¹²⁸ Buhârî, "Ahkâm", 17.

¹²⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 119; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İbn Kesîr, *el-Bâ'isü'l-hasîs ilâ ihtisâri ulûmi'l-hadîs* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 105; Burhânettîn Ebû İshâk İbrâhîm Ca'ferî, *Rusûmu't-tahdîs fi ulûmi'l-hadîs*, thk. İbrâhîm b. Şerîf (Beyrût: Dârü İbn Hazm, 1421/2000), 103.

¹³⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 119.

¹³¹ Hatîb, *Kifâye*, 156.

Hadîs rivâyetine ücret alma devlet veya kişi eliyle gerçekleşebilir. Ömer b. Abdülazîz'in (öl. 101/719) Humus valisine yazdığı "Ehl-i salâhın ihtiyaçlarını hazineден giderin. Böylece onları hiçbir şey Kur'ân okuma ve hadîs nakletmekten alıkoymasın."¹³² ifadeleri hadîsçilere verilen öneme işarettir. Medreseyle birlikte bütün zamanlarını ilme ve öğrencilere adanmış olan hadîsçilerin rivâyet nakli ve hadîs eğitiminin uzmanlık gerektiren bir meslek haline dönüşmesi sebebiyle alınan maaşın ehliyet ve liyakate bağlı verilen emek ve zamanın karşılığı kabul edilir. Medreseler ve dârü'l-hadîslerin devlet ve vakıf eliyle faaliyete başlamasıyla birlikte diğer alanlardaki müderrisler gibi hadîs hocalarına da maaş bağlanmıştır. Bunlar arasında İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Sem'ânî, İbn Cevzî, İbn Asâkir, İbnü's-Salâh, Nevevî, Mizzî, Zehebî, İbn Kesîr, İbn Hacer, Suyûtî gibi hadîs tarihinde her biri derin izler bırakan muhaddisler de ücret almışlardır. Hatta Bedreddin Aynî (öl. 855/1451) resmî görevinden azledilince geçim sıkıntısı yaşamış ve kitaplarından bazılarını satmak zorunda kalmıştır.¹³³ Ebû Bekr el-Mervezî'nin (öl. 211/826) "Eğitim-öğretimden aldığım ücret insanların elindekini beklemekten yani onlara dilenmekten daha sevimsidir."¹³⁴ sözü kişilerden ücret aldığını gösterir. İbn Habîb (öl. 406/1016) gibi hadîsle ilgilenen âlimler de ders halkalarına katılan öğrencilerden ücret almış, imkânı olmayanları ise bahçesinde çalıştırmıştır.¹³⁵ Hicrî üçüncü asırda hadîsçilerin geçim sıkıntısı yaşamaması, dördüncü asırdan sonra ömrünü hadîse adanması yanında hadîs ilmine ilginin azalabileceği gibi endişeler ücret almayı etkilemiştir.¹³⁶

4. Rivâyet Karşılığında Ücret Almanın Cerh-Ta'dile Etkisi

Ebû Kılâbe, Eyyûb es-Sahtiyânî, A'meş, Ahmed b. Hanbel, Buhârî gibi muhaddislerin ihtiyaç içinde olmalarına rağmen devlet adamlarının ayağına gitmek suretiyle hadîs rivâyet etme teklifini kabul etmedikleri ve onların gönderdiği paralara el sürmedikleri ifade edilmişti. Ancak idarecilerle yakın olmayı istemeyen ve geçim sıkıntısı içinde dahi ücret almamayı tercih eden münekkit âlimlerin ücret alan râvîlerin rivâyetlerine yer vermesi bu râvîler hakkındaki genel yaklaşımı yansıtmaktadır. Örneğin Buhârî'nin Ebû Nuaym, Hişâm b. Ammâr, Ya'kûb b. İbrâhîm gibi ücret

¹³² Mehmet Sait Hatipoğlu, *Şerefü ashâbi'l-hadîs* (Ankara: Dârü İhyâü's-Sünneti'n-Nebevî, ts.), 64.

¹³³ Hasan Demirel, *Bedrüddîn el-Aynî ve Nuhabu'l-Efkâr Adlı Eseri* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 11.

¹³⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 11/276.

¹³⁵ Mehmet Ali Sarı, "İbn Habîb en-Nîsâbü'rî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/510.

¹³⁶ M. Yaşar Kandemir, "Muhaddis", 30/393.

alan râvîlerin rivâyetlerini eserine alması bu durumun adaleti zedeleyici görmediği şeklinde okunabilir.¹³⁷ Bu yüzden ücret almakla öne çıkan isimler incelendiğinde belli bir fikrin oluşacağı anlaşılmaktadır.

Ebû Nuaym el-Fadl (öl. 219/834) hadîs usûlü kitaplarında hadîs rivâyetine ücret almakla öne çıkan isimlerdendir.¹³⁸ Çok fakir olması ve on üç nüfusa sahip olması sebebiyle rivâyetlerinden ücret almıştır.¹³⁹ Buna rağmen “emîrû'l-mü'minîn fi'l-hadîs” denilmiş ve Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Buhârî gibi muhaddislere hocalık yapmıştır.¹⁴⁰ İbn Hibbân (öl. 354/965) *Sikât*'ında yer vermiş, Ebû Hâtim ona “hâfız” ve “mütkin”, Zehebî “hâfız” ve “hüccet” ta'dîl ifadelerini kullanmışlardır.¹⁴¹

Hişâm b. Ammâr (öl. 245/859) hadîs rivâyetinden ücret almaya ihtiyacı olmadığı halde bedel almayı tercih etmesi sebebiyle tenkide uğramıştır. Hadîs metninin sık veya seyrek yazımına göre fiyat belirlediği ve bu yüzden bazı râvîlerin ondan hadîs rivâyet etmekten vazgeçtiği nakledilir. Buna rağmen İclî (öl. 261/875) onu “sika” ve “sadûk” görmüş, Yahyâ b. Maîn de tevsik etmiştir.¹⁴²

Ya'kûb b. İbrâhîm'in (öl. 252/866) hadîs rivâyetinden ücret almayı caiz gördüğü ve naklettiği hadîs için bir dînâr aldığı belirtilir.¹⁴³ Nesâî verdiği bu bilgiye rağmen onu tevsik etmiş, Hatîb “sika”, “hâfız” ve “mütkin”, Ebû Hâtim de “sadûk” ifadesiyle onu ta'dîl etmiştir.¹⁴⁴

Hâris b. Usâme (öl. 282/895) rivâyetlerden ücret aldığı için tenkide uğramıştır. Kendisini en küçüğü altmış yaşında olan altı kızı olduğu, onlara da fakirlerin talip olması sebebiyle evlendiremediği ve kefen bulama korkusuyla otuz yıldır kefenini hazır tuttuğunu söyler. Hakkında zayıf

¹³⁷ Örnekler için bk. Buhârî, “Hayz”, 3; “Eşribe”, 6; “İmân”, 7.

¹³⁸ Hatîb, *Kifâye*, 155.

¹³⁹ Zehebî, *Siyer*, 10/152.

¹⁴⁰ Mizzi, *Tehzîb*, 23/205.

¹⁴¹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Büstî, *Sikât* (Haydarâbât: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 7/319; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl* (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/350.

¹⁴² Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât* (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985), 2/332; Zehebî, *Siyer*, 11/424-426.

¹⁴³ Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *el-Müctebâ mine's-sünen* (Haleb: Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1406/1986), “Tahâre 46”; el-Vellevî, Muhammed b. Alî, *Zehîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ* (Riyâd: Dârü'l-Mi'râci'd-Düveliyeye, 1416/1996), 2/53.

¹⁴⁴ Hatîb, *Târîhu Bağdât*, 14/279; Zehebî, *Siyer*, 12/142.

olduğu ifade edilmekle birlikte İbn Hibbân *Sikât*'ında yer vermiş ve Dârekutnî (öl. 385/995) "sadûk" hükmünde bulunmuştur.¹⁴⁵

Alî b. Abdülazîz (öl. 286/899) sadece ilimle meşgul olduğu ve başka kazancı olmaması sebebiyle ücret almış, bedel almadan hadîs okutmasından dolayı tenkide uğramıştır. Nesâî kendisinden hadîs rivâyet etmemeyi tercih etse de İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938) onu "sadûk", Dârekutnî "sika me'mûn" görmüştür.¹⁴⁶

Abdullâh b. el-Hasan el-Harrânî (öl. 292/904) hadîs rivâyetleri karşılığında ücret almıştır. Buna karşın Ma'mer "sadûk", Dârekutnî "sika" ve "me'mûn" lafızlarıyla tevsik etmiştir.¹⁴⁷ Ayrıca İbn Hibbân onu *Sikât*'ına almıştır.¹⁴⁸

Rivâyet karşılığında ücret tartışmasının asıl kaynağı hadîse saygı ve tazim gösterilmesine dayandığı anlaşılmaktadır. Mâverdî'nin "Öğretmenin bilgisini Allah rızası için öğretmesi adaba daha uygundur"¹⁴⁹ görüşü de bunu desteklemektedir. Ancak bu anlayışa rağmen hadîs tarihinde rivâyet karşılığında ücret almaya dair örnekler ve bu bağlamda tartışmalar söz konusudur. İmam Mâlik döneminde dahi Kur'ân eğitimine karşılık ücret alınması tartışmalarıyla ilgili sorulara bir sakıncası olmadığı görüşü mevcuttur.¹⁵⁰ Bu minvalde Kâbisî (öl. 403/1012) gibi bazı âlimler "*Ücret almanıza en layık olan şey Allah'ın Kitabı'dır.*" hadîsi gereği ücret alınabileceğini savunmuşlardır.¹⁵¹

Muhakkak her Müslüman ahiret ücretini en hayırlı bedel olarak kabul etmelidir. Bu ilke yanında genel ve ferdî yarar birlikte sürdürülebilir. Elbette kişisel yararın umumun faydasına zarar vermemesi esastır. Ancak amme menfaati için çalışan âlimlerin fakru zaruret içinde bulunmaları ve neredeyse insanlardan yardım alma zorunda kalmaları bu aziz din için çalışan insanların konumuna yakışır bir durum değildir. Bu yüzden mefsedetin giderilmesi menfaatin celbine takdim edilmesi âlimlerce kabul görmüş yazılı olmayan kanun gibidir. Hadîs rivâyetini veya öğretimini

¹⁴⁵ İbn Hibbân, *Sikât*, 8/183; Zehebî, *Tezkira*, 2/145.

¹⁴⁶ Ebû Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1371/1952), 6/196; Zehebî, *Tezkira*, 2/147.

¹⁴⁷ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 2/406; Ebü'l-Fazl Şihâbuddîn el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzan* (Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî, 1390/1971), 3/271.

¹⁴⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, 8/369.

¹⁴⁹ Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 78.

¹⁵⁰ Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Kayrevânî el-Kâbisî, *er-Risâletü'l-mufasssıla li-ahvâli'l-müte'allimîn ve ahkâmi'l-mu'allimîn ve'l-müte'allimîn* (Tûnus: eş-Şeriketüt-Tûnusiyye, 1986), 99, 109.

¹⁵¹ el-Kâbisî, *er-Risâletü'l-mufasssıla*, 99-101, 109.

meslek haline getiren öğreticilerin hayatın geçici menfaatlerine dalmadan,¹⁵² altın ve gümüş biriktirme arzusu¹⁵³ gütmeden ilminin daha verimli olabileceği şartların devlet imkânları çerçevesinde temini idealdir. Çünkü devlet, çalışanlarına emekleri karşılığında belli bir ücret vermeyi taahhüt eder. Fıkhi ve hukukî alandaki literatür dikkatlice incelendiğinde yasal yoldan elde edilen hakların da dinen meşru olduğunu görülür. Bu yüzden hadîşçinin temsil ettiği makamı ve hadîs ilminin itibarını zedelemeyecek imkânın sağlanması adına dinen bir yasağın olmadığı bir hususta icra edilen göreve karşılık ücret almanın helâl olduğu aşikârdır. Ayrıca Müslümanların ihlas ve ücret gibi iki seçenek arasında bir dayatma içinde olmadığı da bilinmelidir. Yani hadîs eğitimi ya Allah rızası için ya da ücretle yapılabilir anlayışı yerine ikisinin de birlikte olabileceği örnekler İslâm tarihinde mevcuttur.

Sonuç

Rasûlullâh, peygamber olmasının yanında farklı rollerde bulunmuş, bu görevler karşılığında herhangi bir ücret talebi söz konusu olmamıştır. Yine Allah Rasûlü ashâbının her türlü ihtiyacı yanında onların tedrisatiyle yakından ilgilenmiş ve onlardan öğrendiklerini diğer insanlara nakletmelerini talep etmiştir. Bu istek yanında hadîsin ücret karşılığı nakline dair ihtilafı rivâyetlerin varlığı sebebiyle tartışmalar ve farklı görüşler oluşmuştur. Yine ücret konusunun tartışıldığı imâmlik, yöneticilik, kadılık, hacamat ve özellikle Kur’ân öğretimi gibi meselelerde hem rivâyetler hem de uygulamalar üzerinden mukayese yoluna gidilmiştir.

İslâm’ın eğitim ve öğretime verdiği önem âyet ve hadîsler yanında Hz. Peygamber’in pratikteki pek çok uygulamasına yansımıştır. Dinin verdiği bu mesajları içselleştiren Müslümanların başta sahâbe olmak üzere ilim yolunda yaptıkları fedakârlıkları kadim İslâm eğitim geleneğinde pek çok güzide örnekleri vardır. Dârü’l-Erkâm, Ashâb-ı Suffe örnekleriyle başlayan eğitim sürecinde uygun görülen ev, mescit veya medrese gibi mekânlarda eğitim faaliyeti gerçekleşmiştir. Konuya dair ihtilafı rivâyetler yanında tarihî seyir içinde şartlara bağlı olarak yaşanan değişimin etkisiyle rivâyet karşılığında ücret almaya dair farklı pratikler söz konusudur. Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde doğrudan rivâyet karşılığında ücret almaya dair örnekler mevzubahis olmamıştır. Sahâbenin rivâyet karşılığında ücret almamasına onların maneviyatı öncelemesi yanında tabana yayılmış olan maddî imkânların etkili olduğu anlaşılacak-

¹⁵² Al-i İmrân 3/14.

¹⁵³ et-Tevbe 9/34.

tadır. Tâbiîn döneminde ilmin gelişmesi ve şartların değişmesi rivâyet karşılığında ücret alınmasına dair bazı örneklerin görülmesine yol açmıştır. Hicrî ikinci ve üçüncü asırda yönetici çocuklarına ders veren hadîs âlimleri arasında devletten maaş alanlar yanında hadîs rivâyeti sebebiyle halktan ücret alan râvîler de olmuştur. Hadîsi ücret karşılığında rivâyet edenler arasında çoğunlukla maddî imkânı yerinde olmayanlar bulunmakla birlikte ücret almayı çeşitli delillerle savunanlar da olmuştur. Özellikle bu gelişmeye karşı olanlar devlette görev almayarak geçimini serbest meslekle temin etmişler ve onlar halktan da rivâyet karşılığında ücret talebinde bulunmamışlardır. Bu dönemde ücret almayanlar ise devlet veya halktan ücret alanları ayıplama ve kınama yoluna gitmişlerdir. Üçüncü asırda yoğunlaşan bu tartışmada bazı âlimlerin rivâyet faaliyetinin meslek olarak görülmesi fikrine dinî kaygılarla karşı çıkmaları etkili olmuştur. Kısacası sınırlı örnekler dışında hadîs ricâl tarihi incelendiğinde râvîler hadîs rivâyeti ve öğretimi karşılığında genel olarak ücret almamayı tercih etmişlerdir. Ancak çeşitli saiklerle az sayıda râvî ücret alma yoluna gitmiştir. Daha dikkat çekici olan ise tartışmanın arttığı üçüncü asırda ücret almayanlar ve bedel almayı caiz görmeyenlerin karşılık alan râvîlerden hadîs rivâyetinde bulunmalarıdır. Bu durum, hadîs rivâyetinde ücret alma meselesinin tek başına cerh sebebi olmadığına işaret etmektedir.

Hicrî dördüncü asırda düzenli olmayan ilk medrese örnekleri sonrası beşinci asırda sistemli medreseler kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde, medreselerde nitelikli hocalara ihtiyaç duyulması üzerine diğer hocalar gibi hadîs rivâyeti ve eğitimi faaliyetinde bulunan müderrislere de zaman ve emekleri karşılığında ücret verilmeye başlanmıştır. Toplumda medrese kültürü yerleşmiş ve beşinci asırdan sonra öne çıkan muhaddisler arasında yolu medreseye uğramayan neredeyse olmamıştır. Hadîs rivâyeti ve eğitimi karşılığında ücret almaya dair tartışmalar da bu yeni durum karşısında azalmaya başlamıştır. Bu etkileşim özellikle beşinci asır ve sonrası ricâl âlimlerinin tahdîs ücreti alan râvîleri cerh etmemelerinde etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Acâc, Muhammed el-Hatîb. *Ebû Hüreyre rivâyetü'l-İslâm*. Kâhire: Mektebetü'l-Vehbe, 3. Basım, 1402/1982.
- Acâc, Muhammed el-Hatîb. *es-Sünnetü kable't-tedvîn*. Beyrût: Darü'l-Fikr, 3. Basım, 1400/1980.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût-Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Aydın, M. Akif. "Cuâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak. *Avnü'l-mabûd*. 14 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Bardakoğlu, Ali. "İcâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Ma'rifetu sunen ve'l-âsâr*. 15 Cilt. Haleb: Dârü'l-Va'y, 1412/1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. 9 Cilt. Kâhire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1400/1980.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.
- Ca'ferî, Burhânettîn Ebû İshâk İbrâhîm. *Rusûmu't-tahdîs fî ulûmi'l-hadîs*. thk. İbrâhîm b. Şerîf. Beyrût: Dârü İbn Hazm, 1421/2000.
- Çelebi, Ahmet. *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınları, 1998.
- Çetin, Abdurrahman. "Ücretle Kur'ân Öğretim ve Okuma Meselesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1993), 119-131.
- Demirel, Hasan. *Bedrüddîn el-Aynî ve Nuhabu'l-Efkâr Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrût: Dârü'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Yûsuf, Ya'kub b. İbrâhîm. *el-Harâc*. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2000.
- Efendioğlu, Mehmet. "Bazı Sahâbiler Ücret Karşılığı Hadîs Uydurtmuş veya Uydurmuş Olabilir mi?". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Furat, Ayşe Zişan. "Medreselerde Eğitim: Osmanlı Dönemi Medreseleri". *Ana Hatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*. ed. Mustafa Köylü & Şakir Gözütök. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- Güner, Osman. *Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Câmi' li-ahlâkir-râvi ve âdâbi's-sâmî*. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. Medîne: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Târîhu Bağdât*. 24 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417.
- Hatipoğlu, İbrahim. "Ebû Ya'lâ el-Mevsilî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Hatipoğlu, İbrahim. "İbnü'l-Cevzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Hatipoğlu, Mehmet Sait. *Şerefü ashâbi'l-hadîs*. Ankara: Dârü İhyâ'ü's-Sünneti'n-Nebevî, ts.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn el-İrâkî. *Elfiyetü'l-İrâkî*. Riyâd: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1428.
- İbn Abdilberr, Ebû Umer Yûsuf en-Nemerî. *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Cil, 1412/1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşki. *Mecmûatü resâil*. 2 Cilt b.y.: y.y., ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşki. *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Sikatüddîn Alî. *Târîhu Dımaşk*. 80 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebi'l-Hadîd, Abdulhamîd b. Hibetullâh. *Şerhu Nehci'l-belâğ*. 20 Cilt. Bağdât: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1959.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed er-Râzi. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ'ü't-Türâsi'l-Arabî, 1371/1952.
- İbn Ferhûn, Ebû'l-Vefâ el-Medenî. *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Mezheb*. 2 Cilt. Kâhire: Dârü't-Türâs, ts.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn el-Askalânî. *Fethu'l-bârî*. 13 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1379.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn el-Askalânî. *Lisânü'l-Mizan*. 7 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî, 1390/1971.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm el-Büstî. *Sikât*. 9 Cilt. Haydarâbât: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn. *el-Bâ'isü'l-hasîs ilâ ihtisâri ulûmi'l-hadîs*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvîni. *es-Sünen*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâşimî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *el-Müntezam fî târihi'l-ümem ve'l-mülük*. 19 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn Alî el-Cezerî. *Usdu'l-ğâbe fî marifeti's-sahâbe*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-sikât*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- Kâbisî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Kayrevânî. *er-Risâletü'l-mufasssıla li-ahvâli'l-müte'allimîn ve ahkâmi'l-mu'allimîn ve'l-müte'allimîn*. Tûnus: eş-Şeriketü't-Tûnusiyye, 1986.
- Kanbaş, Mahmut Sami. *İlk Üç Asırda Muhaddislerin Meslekleri ve Geçim Kaynakları*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.
- Kandemir, M. Yaşar. "Muhaddis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Karacabey, Salih. "Hadîs Öğretiminde Medrese Ve Dâru'l-Hadîslerin Yeri". *Anadolu'da Hadîs Geleneği ve Darü'l-Hadîsler*. ed. Muhittin Düzenli. Samsun: Çankırı Belediyesi, 2011.
- Karacabey, Salih. *Hattâbî'nin Hadîs İlmindeki Yeri*. İstanbul: Sır Yayıncılık, 2002.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *el-Furûk Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*. 4. Cilt. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003.
- Kayrevânî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdurrahmân. *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât alâ mâ fi'l-müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehât*. 12 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- Köktaş, Yavuz. *Günümüz Hadîs Problemleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Köymen, M. Altan. *Alparslan ve Zamanı I*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1983.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. "Müezzin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1986.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf. *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *el-Müctebâ mine's-sünen*. 9 Cilt. Haleb: Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1414/1994.
- Özaydın, Abdülkerim. "İbnü'l-Esîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Özdilek, Recep & Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Süfyân es-Sevrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Özen, Şükrü. "Kâdî Şüreyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

- Öztürk, Betül Şimşek. *İbn Hacer el-Askalânî'nin Hadîs Usûlçülüğü*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen. *el-Muhaddissü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. thk. Muhammed Acâc el-Hatîb. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1404.
- Rıdvanoglu, Mahmut. "Hacamat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâîl. *es-Sübülü's-selâm*. b.y.: Dârü'l-Hadîs, ts. Sarı, Mehmet Ali. "İbn Habîb en-Nîsâbü'rî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn. *Fethü'l-mugîs bi-şerhi elfiyyeti'l-hadîs*. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- Sibâî, Mustafâ. *es-Sünne ve mekânetühâ ff't-teşrî'i'l-İslâmî*. b.y.: Mektebü'l-İslâmî, 2000.
- Talas, M. Asad. *Nizâmiyye Medresesi ve İslâm'da Eğitim Öğretim*. çev. Sadık Cihan. Samsun: Etüt Yayınları, 2000.
- Toksarı, Ali. "Selçuklularda Hadîs Eğitimi ve Öğretimi". *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 2014.
- Vekî', Ebû Bekir Muhammed b. Halef. *Ahbârü'l-kudât*. Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1366/1947.
- Vellvî, Muhammed b. Alî. *Zehîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*. 42 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Mî'râci'd-Düveliyye, 1416/1996.
- Yücel, Ekrem. "Dârü'l-Hadîslerin Müfredatı ve Eğitimi". *Anadolu'da Hadîs Geleneği ve Darü'l-Hadîsler*. Samsun: Çankırı Belediyesi, 2011.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mizânü'l-İ'tidâl*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tezkiratu'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdillâh. *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmî'l-mesâcid*. thk. Ebü'l-Vefâ Mustafâ el-Merâgî. Kâhire: el-Meclisü'l-'ala li'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 4. Basım, 1416/1996.

Deliberations over Receiving Pay in Exchange for Ḥadīth Narration and Teaching

Selahattin AYDEMİR *

Extended Abstract

The Prophet did not demand any monetary gains whilst he was directing the religious education and daily lives of Muslims. Various views have emerged when the deeds, which he did free of charge, started to be done by charging fees. However, discussions about receiving fees have mainly focused on religious fields, namely the teaching of the Qur'an, narration of ḥadīths, being an imam or muezzin by profession. Hence, it appears necessary to examine the existence of practices such as monthly salaries, wages, aid or offerings in exchange for narration of ḥadīths, together with their time-dependent change and the reasons. It is probable that changing circumstances as a result of the exact nature of life throughout history have impacted the insights on receiving fees. Islam pervaded through material and spiritual sacrifices of the companions of the Prophet. As of the period of Umar, the number of people receiving fees from the administration has increased because of reasons such as the rise in the number of people performing various duties on behalf of the administration and the spread of Islam on three continents. Further, the administrators sent instructors to various regions in order to educate the young and facilitate the convert of people believing in different faiths to Islam. Consequently, they received wages in exchange for their duties, and additionally they conveyed the ḥadīths they know to individuals.

No piece of information regarding that people received fees in exchange for ḥadīth narration during the period of the Prophet and his companions appears in the literature. Muādh b. Jabal was assigned to Yemen the fields of education and alms tax by the Prophet and though he is known to have received fee for this task, he didn't make his livelihood through ḥadīth narration. During the period of the companions, administrative assignments soared, and individuals received wages for these duties but ḥadīth narration in exchange for fee was out of the question. Further, during the period of the companions, instructing the masses on ḥadīths in masjids was realized free of charge. As ghanimah taken by means of conquests was distributed to the masses, people didn't need this fee and this affected the aforementioned situation, together with the spiritual side of the companions. Although Mutazila and Shia's accusations of concocting ḥadīths by some companions on behalf of Alī and Muawiya are in question, it doesn't hold any scientific basis along with its contradiction with historical facts.

Following the period of the companions, three groups of people appeared in terms of receiving fees in exchange for ḥadīth narration, namely those who received salaries from the government, those who were self-employed and those who received fees from narration. Scholars who occupied important positions in the fields of science and

* Assistant Professor, University of Kayseri, Develi Islamic Sciences Faculty, Department of Hadith, selarayd@yahoo.com.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-8102-7405>

ḥadīths during that period received huge sums of subsidies along with their salaries in return for the tasks they undertook. During the hijri third century, ḥadīth scholars such as Abū Dāūd, Abdallāh b. Muhammad and Ḥusayn b. Faḍl received support in return for courses they taught the masses and children of the caliph. Yet, during the same period, the ones who regarded having earnings in exchange for narration as unsuitable earned their living mainly from self-employment. Now that they had financial opportunities, their desire for staying away from politics and governance must have affected their decisions. On the contrary, some narrators such as Abū Nuaym, Hishām b. Ammār, Ḥārīs b. Muhammad, Alī b. Abd al-Azīz and Abū Shuayb received fees in exchange for narration due to financial concerns.

Following the inauguration of madrasas, issues regarding receiving fees in exchange for ḥadīth narration and instruction were on the decrease. Because of that teaching at madrasas carried great prestige, as of hijri fifth century prominent ḥadīth scholars were assigned there in return for salaries. Some intellectuals and some ḥadīth scholars including Juwaynī, Imām al-Ghazālī, Samʿānī and Ibn al-Jawzī taught courses at these places. After the inauguration of Dār al-Ḥadīth, some ḥadīth scholars such as Ibn Asākir, Ibn al-Ṣalāh, Nawawī, Mizzī, Dhahabī, Ibn Hajar and Suyūṭī served as instructors there. This situation should not be regarded as their prioritising monetary gains, but instead their receiving what they deserve in exchange for their labours and time following the transition to a systematic education.

Three viewpoints that are not receiving fees for ḥadīth narration, receiving fees and receiving fees under certain conditions appeared in accordance with historical process. The ones who supported 'not receiving fees' provided proof from the verse "I do not demand any fees from you" and the ḥadīth "the ones who are present here shall notify the ones who are absent". The act of not receiving any fees during the period of the companions and viewpoints of some scholars from second Muslim generation have affected this situation. Scholars such as Abū al-Āliya, Ḥasan al-Baṣrī, Shuba b. al-Hajjāj, Ahmad b. Hanbal didn't regard receiving fees in return for science and ḥadīth instruction suitable. This is because that scholars associated fees with chivalry and considered that receiving fees would lead a narrator to complacency, thereby putting them under suspicion. Therefore, they regarded the act of receiving fees as moral code rather than a religious point.

The ones who were in favour of receiving fees provided proof from the practice of giving salaries in return for duties during the periods of the Prophet and the Four Caliphs, along with the ḥadīth "the Book of Allah is the most deserving of all that you get paid for". Abū Ishāq al-Ṣhīrāzī likened receiving fees to Qur'an instruction, thereby supporting the view of receiving fees in return for ḥadīths. Furthermore, during the period of second Muslim generation and its aftermath, he could be considered to have affected the viewpoints of some scholars and narrators such as Ikrima, Mujahid, Jacob b. Abraham for receiving fees. In conjunction with these two viewpoints, the ones who regarded the act of receiving fees under certain circumstances suitable also existed. It was, in particular, advocated that people with financial difficulties, which they described it as a compelling reason, would receive fees for their narration.

That various viewpoints related to receiving fees in return for ḥadīth narration exist has been the subject of rijāl criticism, but narrators have not been disproved. Although scholars such as Ahmad b. Hanbal and Bukhārī criticised the act of receiving fees, they even included the narrations of those narrators in their works. Jarḥ and Tadīl scholars regarded the ones including Abū Nuaym al-Faḍl, Hishām b. Ammār, Jacob b. Abraham, Alī b. Abd al-Azīz and Abdallāh b. al-Ḥasan who received fees as reliable narrators. Whereas it was thought to be more suitable for people with no financial difficulties not

to be paid in return for narration, the narrators who spent most of their time with hadīths were approached reasonably for getting paid in return for their labours. Additionally, by maintaining both general and private benefits in parallel, feeling of well-being in terms of individuals and communities could be observed. For this reason, it is of significance for scholars not to remain in need while struggling for the benefit of society and not having to demand help from people. Further, without having to make a choice between materialism and sincerity, it should be remembered that the both could be observed.

Keywords: Hadīths, Narrator, Narration, Pay, al-Jarh and al-Ta'dil.

